

Ne sui metuerent, metum in hostes misit:
 Ut sequerentur in periculis, praeivit,
 Ut vincerent hostes, suis apte consiliis impedivit.
 Tam metuendus hosti, quam suis carus
 Ecclesia suum Machabaeum credidit,
 Redivivum Scanderbegum Ottomannus timuit:
 Hunc maximum nostri saeculi Heroem,
 Aper igno illis prostravit.
 Sic rebus mortalibus illudit Deus,
 Ut maximis majorem se ostendat.

Ne dicas

Adonidis fato periisse; qui Hectoris bella gessit:
 Confecta pace obiit,
 Ut melius in coelo otia ageret, quam in terris.

Programma.

Nicolaus Comes A Serin.

A-na-gr-am-ma.

• In nemore occisa salus.

(*Coloniae Agrippinae*. Imprimebat: PETRUS HILDEN.)

Az elégia jelentősége nem annyira költői értékében, mint kortörténeti mozzanataiban van. Tájékoztat arról, hogy Zrínyi nagy egyéniségét kora teljes mértékben méltányolta. Fényes haditetteit egész Európa ismerte, kortársai érezték emberi nagyságát s halála után már rövid idővel a keresztény érület és legendás hősiesség eszményképévé magasztosult a köztudatban.

BÓNISNÉ WALLON EMMA.

BESSENYEI ÉS SZENTJÓBI SZABÓ BIHAR VÁRMEGYE KÖZGYŰLÉSÉN.

(Miller Jakab Ferdinánd levele Mészáros Ignáchoz.)

A *Kartógám* szerzőjének és Miller Jakab Ferdinándnak, a jogtudósnak és történetírónak sógorságát Szinnyei és Nagy Iván említik ugyan,¹ de mindketten a Miller névnel; ez a magyarázata annak, hogy Mészáros házasságáról egyik életírója sem tudott. Felesége a nála 12 évvel fiatalabb Miller Franciska Jozefa volt; bizonyára miatta költözött Mészáros a Batthyányaknál való titkárokodása után Budára, sőt 1784 május 14-én a Millerék úri-utcai házát is Mészáros nevére telekkönyvezték.² Figyelemreméltó ez a házasság, már csak előkelő kapcsolatai miatt is. Az após, Miller János Ferdinánd, budai főjegyző és városi tanácsos (1716—1766), aki különösen az 1751-i és az

¹ Szinnyei: *Magyar Írók*, VIII. 1424—25. l.; Nagy Iván: *Magyarország családtái*, VIII. 503—4. l.

² A városi levéltár telekkönyvében. A ház ma is megvan Úri-u. 54—56, ill. gr. Bethlen István-bátyasétány 32. sz. alatt. (6687. hr. szám.)

1764-i pozsonyi országgyűlésen mint követ tüntette ki magát: síkra szállt Mária Terézia mellett s a királynő hatalmas emlékéremmel jutalmazta meg érte.¹

Amíg azonban Mészárosnak Miller Jánossal való kapcsolata tisztázatlanul áll előttünk s még arra vonatkozólag sincsenek adataink, vajjon ismerték-e egymást (a házasságot az após halála után kötötték meg²): sógorával való bensőséges barátságának emlékét levelezésük őrzi.³ Ez a szoros baráti kapocs Mészáros feleségének halála (1790 november 15)⁴ után is fennmaradt. A jó-részt Erdélyben élő Miller állandóan tudósította sógorát az ottani politikai helyzetről (a török háború eseményei, oláh lázadás), beszámoló készülő vagy megjelent munkáiról (*Hunyadi János*ának korrektúráját Mészárosra bízta!), kérte, érdeklődjék munkája kiadása felől Riethaller cenzornál és terjessze a már megjelenteket Budán; hasonlóképpen ő is terjesztette a *Magyar Szekretáriust* Nagyváradon (alighanem erről ír az alábbi levélben is). Sőt Mészároshoz bízta meg azzal is, hogy egyik-másik kéziratát gr. Batthyány József hercegprimáshoz eljuttassa.

A hercegprimás egyébként mindkettejük életében nem kis szerepet játszott. Még kalocsai érseksége idejében Mészároshoz fogadta titkárául, viszont ugyanebben a minőségben került Miller is a kalocsai érseki udvarba.⁵ Nem lehetetlen, hogy Mészáros maga ajánlotta sógorát Batthyánynak s az felváltotta őt a titkárkodásban. 1773-ban Batthyány tette meg Miller Jakabot a nagyszerű pozsonyi könyvtár őrévé.

Nagyváradra, ahol alább közölt levele kelt, Mária Terézia jóvoltából került Miller. Az uralkodónő a jezsuiták elűzése folytán felszabaduló tanzsékeket világiakkal akarta betölteni; ezért 1776 szeptemberében próbatétel végett Pestre rendelte a jelentkezőket. A vizsgálóbizottság Millert találta a legmértőbbnek a hazai történelem tanítására: mindjárt ki is nevezték a nagyváradai gimnáziumba és később az ugyanitt működő akadémiába, 1788-ban pedig az akkor megnyíló jogi karhoz a statisztika és a világtörténelem rendes tanárává.⁶ Mészárosnak írt leveléből láthatjuk, hogy a tanári hivatás betöltésében korántsem találta meg azt az örömet, melyet pályája kezdetén várt tőle. (Mikor Batthyány mint titkárát bemutatta Mária Teréziának s ez megkérdezte Millertől: volna-e kedve a tanári pályához, — ő így felelt: ez volna legnagyobb gyönyörűsége). Most már csak terhet lát a katedrában: «18 esztendőt *minden haszon nélkül*» töltött el «az Oskolák mellett»; örege-
gedést, kimerültséget érez: «ez az hosz(szu) tanításomnak szomorú jutalma». Négy évvel ezelőtt még szeretete volna elnyerni az egyetemi könyvtárori állást,

¹ Szinnyei, id. h.

² Miller Franciska 1767-ben örökölte a házat atyjától s még ekkor jeányneven szerepelt a telekkönyvben.

³ Mészáros levelei Millerhez a Nemzeti Múzeum kéziratárában, Com(m)ercium litterarium 1779—1817, 781. Quart. Lat. Miller levelei u. o. a levéltárban.

⁴ A Koronázó-templom plébániájának halottaskönyve. Ebből állapítható meg életkora is.

⁵ Szinnyei szerint Miller a már hercegprimás Batthyány udvarába került 1771 és 1773 között; Batthyányt azonban csak 1776-ban nevezték ki esztergomi érsekké.

⁶ Szinnyei, id. m., VIII. 1415—1423. l.

de ezt nem érte el. Utóbb azonban fényes kárpótlást kapott: 1803-ban a gr. Széchenyi Ferenc által alapított Nemzeti Múzeum könyvtárának őrévé és éremgyűjteményének igazgatójává, 1808-ban pedig a Nemzeti Múzeum igazgatójává nevezték ki.

Sógorának, Mészáros Ignácnak írt alábbi, az irodalomtörténetet érdeklő levele 1794 februárjában, Nagyváradon kelt. Szentjóni Szabó László ebben az évben tért vissza — jogi tanulmányainak befejezése után — Biharba. Pártfogója, Teleki Sámuel gr. főispán tb. aljegyzővé nevezte ki. A megyei választásokon utóbb rendes aljegyzőnek jelöltette magát, de Hatvani Istvánnal szemben kisebbségben maradt.¹ (A választás részleteiről Kazinczy is tudomást szerzett testvéröccsétől, Kazinczy Dénestől, Bihar megye főjegyzőjétől; a költő ugyanis épen a választások alatt feküdt betegen öccsénél, Nagyváradon).²

Az alábbi levél szerint a két volt vetélytárs — Hatvani és Szabó — olvassa fel a «Repraesentatiokat», sőt Szabót bizza meg a közgyűlés, hogy a hozott határozatokról a főispánt értesítse. (E megbízás talán azzal magyarázható, hogy Teleki Sámuelhez való viszonya ismeretes lehetett a közgyűlés tagjai előtt).

Miller bizonyosan személyesen is ösmerte Szabó Lászlót: a költő épen Miller tanári éve alatt tanítóskodott Nagyváradon (1786—1789).³

Még érdekesebb a Bessenyeire vonatkozó rész. A «bihari remete» életének utolsó szakaszát eddig a lehető legteljesebb elzárkózottságban láttuk; mint Závodszy írja, pusztakovácsi magányába visszavonulva élt, «minden néven nevezhető okos emberi társaságtól megfosztva, semmiféle halandókkal nem levelezve, senkit sem látogatva, senkitől sem látogatva». ⁴ Úgy látszik, ezt az elszigetelt életet II. József halála után s a francia forradalom híreinek hatására a megyei közélet iránt való érdeklődés váltotta fel.⁵ Miller levele is arról tudósít bennünket, hogy Bessenyei nemcsak megjelent a nagyváradi 1794. februári «generális gyűlésen», hanem a közgyűlés őt szólította fel mint «tudós magyar író» és «pártatlan filozófust»: tegyen javaslatot az udvarhoz meneszthendő küldöttség tagjainak kijelölésére. Ez a megtiszteltetés igazolja Széchy Károly állítását, hogy a megyében visszavonultan élő testőr nagy tekintélynek örvendett; a levél szerint maga is megköszöni «a' nagy confidentiát». — Érdekes, hogy Bessenyei ádáz ellenségéről, a debreceni orthodoxok vezéréről: Domokos Lajosról⁶ is szó esik a levélben; a nemesség választása őt szemeli ki a Ferenc császárhoz küldendő felirat fogalmazására.

Megemlíthjük még, hogy miképpen Szentjóni Szabót, azonképpen Bessenyei Györgyöt is közvetlen kapcsolat fűzte Millerhez. 1792-ben a «bihari remete» két munkáját is (a *Kedvetlen okos* c. vígjátékát és *Podrokoč krónikáját*) nyújtotta be felülvizsgálás végett. Az óvatos Miller — aki már éppen tíz

¹ Gálos: *Szentjóni Szabó László*. RMK., Bpest, 1911. 76. l.

² Kaz. Lev. II. 343. l.

³ Gálos, id. m. 9. és 42—43. l. — Hogy Kazinczyt is személyesen ismerte Miller, v. ö. PÉml. 272. l.

⁴ Závodszy Károly: *Bessenyei György*, Pest, 1872, 60. l.

⁵ Závodszy i. m. 54. l. «a gyűlésekre szorgalmasan eljár és műveltsége... általános tiszteletet vívott ki számára».

⁶ Széll Farkas bevezetése *A bihari remete* és *Holmi* kiadásához, Debrecen, 1894. XIX. l.

esztendeje töltötte be a cenzori tisztet — nem merte rájuk írni az imprimaturt, hanem változtatást kívánt.¹ Örökké sajnálatos, hogy Bessenyei e műveinek kézírata nem maradt ránk.

És most adjuk át a szót az irodalomtörténeti fontosságú levélnek.

Bizodalmas Nagy jó Uram! Sogor Uram!

7^{dik} Februariustul datált Levelét ma vettem, mely által tudtam meg, hogy Sogor Uramnak a' könyve Németh János Urnak által-adatott legyen: éppen ma méne el Váradrul haza; tegnap velem Ord(inarius) V Ispányunknál ebédelvén, semit sem szollott, hogy valami nála volna, a'mit nékem consignálni köllene; de már requiráltam processualis Szolga-Biráját, hogy hazamenetelével ötet megszulitáná a' könyv éránt. Azomban köszönöm Sogor Uramnak ajándékját.

Egyszer s'mint köszönöm Halitzki Professor Urnak, hogy Sogor Uram által Gabelhofer Bibliothecariusnak hálálát (!) tudtomra adta.² Reménlem, hogy Schönvisner Professor Ur neki hivataljában succedálni fog. Én ugyan 1790^{dikben} Pray kanonok Urnak promotiojával Schönvisnernek, és Schwartzner Urnak tanátsokból kértem, és instáltam az Bibliothecánál Custosságot, de hogy akkor Schönvisner praetereáltatott, haszontalan volt a' kérésem. Most pediglen szándékom, még-élek, semit nem instálni: már a' 43 esztendőt elértem, per consequens túl vagyok azon az üdön, mellyben emberséges ember remélni szokta a' szerentsének elő-mozdítását: 18. esztendőt minden haszon nélkül az Oskolák mellett el-töltvén, még két esztendőt: ha az Isten éltet: ki akarom huzni, azután manumissionat kérni, akár adnak pensiot, akár nem. Hála legyen az Istennek, már olyan állapotra helyeztettem magamat, hogy naprul napra az Professorság nélkül is élélhetek. Ha az Universitas engemet proponálni fog, szerentsémnek fogom tartani, de én ugyan Instantia által soha senki előtt magamat többé meg-nem alázom.

Igéretem szerint tudasítom, [Sogor Uramat]³ hogy 10. = curr(entis) a' *G(ene)ralis Gyűlésünk* kezdődött, és ma végződött. Ez olly számos volt, hogy annyi Nemeseket egybe-gyűjtve, miólta Váradon vagyok, soha sem láttam; az 5. ezer Nemeseknek, kik Biharban laknak, felénél több jelen vala. A' Vármegyének Palotája, nagyobb a' Pest V(árme)gye Szálánál, mégh is annyira tele volt, hogy egyik a' másiknak az hátán állott, sok is el-ajultt. Paraszt, vagy más idegen a' Sessionalis házban be-nem bortsátatott, tsupán a' Bihari Nemességk kiknek Catalogusa az Tornáztón felolvastatott az Registrator által; és az szomszéd V(árme)gyéknek, úgy-mint Szabolcs, Arad, Szatthmár, Közép-Szolnok, Kolos, Zaránd, Békés, és Zemplén titkos Deputatusi, és az ide való Patvaristák, Juristák, és más Iró-deákok. Legelőször az Ord(inarius) V. Ispányunk az mostani gyűlésnek okát, és sulyát szép magyar Beszédben az Statusok eleibe terjesztette; azután ő Felségének Rescriptuma fel-olvasatott. Eztet az Ord(inarius) Notarius Kazincezy Dénes, azoknak kedvéért,

¹ Pintér: *Magyar irodalomtörténet*, 1931, IV. 354. l.

² Szinnyei szerint (id. m. III. 916—18. l.) 1794 febr. 7-én halt meg, tehát Mészáros még aznap közölte Millerrel a halálhírt. Mészárosnak szóban-forgó levele megvan a *Com(m)ercium litterariumban*.

³ A [zárójelbe] tett szavakat Miller kihúzta, a dőlt betűkkel szedett helyeket aláhúzta.

a'kik magyarul nem tudnak, meg-magyarázta. E meg-lévén, az Repraesentatioknak, és az V(árme)gye Determinatioknak, mellyek eránt az Commissio rendeltetett, olvasásához az honorarius Notariusok Szabo László, és Hatvani István fogtakak (!). Akkor substi(tutu)s V. Ispán Böethy (!) László Ur minyájoktul kérdezte: *ki volna az, a'ki akkor, midön ezek a' Repraesentatiok fel-küldtettenek, nem consentiáltt, vagy mostan contradicál?* Az hoszu halgatás után, egy szóval repetitis vocibus kiáltattak, *akkor is consentiáltunk, most is az N. V(árme)gyének, factumát helybe hagyjuk.* Arra ismét kérdezte V. Ispány Ur: *kivánjáke' Nemes Uramék, hogy a' mostani declaratiojok improthocolláltassék?* arra ismét nagy lármával kiáltattak: *kivánjuk és akarjuk.* Az improthocollationak fel-olvasása után, sokkaig (!) hallattott, *jól vagyjon.* Ezek közt [egy] az ajtónál lévő falusi Nemes Ember szolamlatt: *T. Statusok! ebben a' Rescriptumban parantsoltattik, hogy a' királyi Commissarius Restauratiot is tartson; az ellen mink itt hátul lévőök protestáljuk, remélvén, hogy a' többi Urak is velünk együtt értenek:* arra ismét kiáltás támadott: *nem köll ante tempus restauratio; itten [más] nem más, hanem tsak a' legitimus Fő-Ispányunk[nak] fog restaurálni; azonban előre bizonyossá teszük a' mostani magistratust, hogy akkor is confirmáltttni fog.* Ezen declaratiot, az Ord(inariu)s V. Ispán az [Nemességnek] Magistratusnak nevében meg-köszönte. A Nemesség pediglen kívánta, hogy a' declaratiojok prothocollumban [meg-]menyen. Az Improthocollationak olvasása után, kívánta a' Nemesség, [kivánta] hogy Domokos Lajos Ur Repraesentatiot ebben a' dologban concipiáljon ő Felsőséghez; Kazinczy ord(inariu)s Ur a' másikat a' Palatinushoz, Pongrácz György első V. Notar(iu)s irjon ő Extz(ellenciája) Almásy Pálnak, hogy addig ne jöjjön a' V(árme)gyében, még ő Felsőge válaszolni nem fog. Szabo László V. Not(ariu)s pediglen mind ezekről ő Exitt(zellentz)ijáját az Fő-Ispányunkat tudosítsa. Ezek után a' Sessio fel-váltatott. Más nap 9. orakor ismét olly számosan mint multt napon öszvejöttek a' Statusok, és leg-először fel-olvastatott a' Repraesentatio ő Felsőséghez; ebben követik ő Felsőgét, egyszer s' mind magyarazzák az előbbeni Repraesentatiojokat: de még is sok vastag szó bé-tsuszott, mellyekel leginkább Pálfi Cancell(ariu)s és Lányi Referendar(iu)s vagdaltattak, mint ha ők volnának azok az eszközök, a' mellyek az Országot zurzavarban akarnák hozni, és az király, és Statusok között a' diffidentiát promoteálni ex principiis Machiavelli. Ez helyben hagyatván, fel-olvastatott a' Palatinushoz való esedező-Levél, melly által ötet a' Statusok kéri, hogy az Com(m)issionak el-távoztatásában Pártfogyja lenne: Mint ez, mint a' többi Levelek Almásy ő Excell(enc)ijájához, és a' Fő-Ispánhoz approbáltatván, Böethy substi(tutu)s V. Ispán Ur proponálta; hogy ő igen hasznosnak találná, ha a' Statusok personalis Deputatiot ebben a' dologban Palatinushoz, és, ha ő Hertzegsége szükségesnek fogja látni, ő Felsőséghez is rendelnének. Ennek a' projectumnak igen nagy kellete volt: azért a' Nemesség Bessenyő Györgyét [sic!] hajdani Gárdistát, és tudos magyar Irót, mintegy impartialis Philosophus Urat requirálta, hogy ő proponálná [meg] a' fel-küldendő Személyeket. A'ki megköszönvén a' statusoknak azt a' nagy confidentiát, nevezte volt Ord(inariu)s V. Ispány Pétsi Imrét, Grof Csáki kanonokot, Rhédey Lajost Arany Sarkantus Vitézet, és Miskoltzi Farkast, Püspökségnek Praefectusát. A'kik fel-válolták a' kö-

vetséget magok költségeken, noha a' Nemesség ex cassa insurrectionali nékik Diurnumat resolválni akart. De Sessio után Groff Csáki, azonkívül gyenge egészségű Ur, meg-betegedvén, más nap úgy mint 12^a deprecálta az reá bizattatott követséget; azért in instanti helyette defomináltatott ifjabbik Szlávi György [volt Tanítványom, most] Sár-Réti Szolga-Biro, jeles egy ifju. In reliquo mind tsendesesen végbe ment; subsidium ellen senki sem szollott, a' katonáknak Statutioját minden Templomokban parantsoltak ki-hirdetetni. Groff Sauer mindazonáltal jelen nem volt, sőt már declarálta magát, hogy soha többé Gyűlésekre nem jön, mert el-tökéllette magában, mihelest az életének 50^{dik} esztendőit fölül fogja halladni, a' Publicumtul valedicálni fog, és magános élelet élni. El-érvén tehát már azt az üdöt, magát ennyihány hétül fogva minden manipulatioitul subtrahálja. Holnap a' Deputatusok ismét Pest felé indulnak.

Az Feleségem már három hétül fogva betegeskedik, magam is töbnire az idén változásokat érzem. Lassankint elérem az nyomoruságnak ideit: ez az hosz(szu) tanításamnak szomorú jutalma. Mink az idén semi bállt nem lattunk: de közönségesen ex defectu pecuniarum nem igen vigadnak az ide valo emberek. Ezel köszöntvén minden jó esmeréseimet magamat tovább is attyafiságos szívességében ajánlom, és állandoul maradok

NVáradon 14^a Febr. 1794.

Sogor Uramnak igaz köteles Szolgaja
és Sogora *Miller*.

Közli: MAY ISTVÁN.

MAJOROS ANDRÁS ISMERETLEN FELJEGYZÉSEI.

Majoros András¹ 1819. és 1854. közt a pataki iskola jőnévű tanára volt, Kazinczy lelkes barátja, aki 1829. óta az akadémián önként tartott magyar irodalmi előadásokat. Erdélyi János a róla mondott emlékezésében említi, hogy meg akarta írni a pataki iskola történetét, de munkája abban maradt. Sp. Füz. 1857-8. I. 108. 1.) Feljegyzéseit megtaláltuk. Az egyik kézirat címe: *Adalék a sárospataki ref. főtanoda újabbkori történetéhez.* (2069. sz.) Szombathelyi iskolatörténetét folytatja benne 1789—1835-ig, de csak száraz feljegyzéseket adva, az egyházkerületi jegyzőkönyvek alapján. Neve nincs aláírva. Előzőm először a Majoros munkájának tartotta, majd később Erdélyi János mellett foglalt állást, mert van benne egy dátum, mely szerint az 1820-ban tett Vay-alapítvány 38. éve áll fenn, tehát 1858-ban írta a szerző a kéziratot, ekkor pedig Majoros már 4. éve meghalt; tehát szerinte csak Erdélyi lehet a szerző. — Ha azonban a Vay-féle 1820-as végrendelet szövegét végigolvassuk, azt látjuk, hogy Vay az 1809-ben tett alapítvány érvényét, az 1811-i devalváció miatt, 1815-től számítatja, így 1815+38=1853. jön ki, akkor pedig Majoros még élt. A kézírás egyezése is órá utal. — Van még Majorosnak egy másik vitás kézírata is. Címe *Jegyzőkönyv* III-ik kötete. (Szám: 1204.) Előzőm ezt is előbb Majoros, később Erdélyi munkájának tartotta. Ha megvizsgáljuk a kézírását, valamint a beletett lapokat, megállapíthatjuk, hogy ez is Majorosé. Nevezetesen az egyik cédulán azt állítja, hogy 9. évi gimnaziális tanárság után az akadémiában is tanít, s 15. évi akadémiai tanár-

¹ Szül. 1787. júl. 29. Hanván.